

ВІДГУК

опонента кандидата юридичних наук, доцента Лук'янчикова Бориса Євгеновича на дисертацію **Русаєва Андрія Володимировича «Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю (081 – Право). Київ, 2023.

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертаційного дослідження Русаєва Андрія Володимировича «Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації» та наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що корупція у останні роки навіть на тлі війни набула загрозливого масштабу і створює загрозу існування нашої держави. На сторінках засобів масової інформації щотижня майорять гучні викриття корупційних правопорушень, учинених високопосадовцями. Боротьба із даним видом злочинів покладається на детективів НАБУ, але і на сьогодні невирішеними залишається низка важливих теоретичних і практичних питань інституту службової особи підрозділу детективів НАБУ з необхідністю розроблення рекомендацій та пропозицій правового, організаційного та прикладного спрямування, з огляду на міжнародний досвід розслідування аналогічних кримінальних правопорушень.

Важливим завданням виступає цілісне дослідження, яке комплексно охоплювало б усі напрями, що становлять зміст інституту доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, підслідного НАБУ.

Викладені обставини, а також відсутність належних напрацювань цих проблем у кримінальному процесі та криміналістиці свідчать про своєчасність та актуальність обраної здобувачем теми наукового дослідження.

Дисертація виконана **відповідно до важливих наукових програм, планів, тем.** Зокрема, дисертаційне дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015); Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015); Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015) та Плану дій з її реалізації на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р), Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 року № 275); Пріоритетними напрямами наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28).

Метою дисертаційного дослідження є комплексне вивчення теоретичних і практичних проблем доказування службовою особою підрозділу детективів ПАБУ обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації.

В межах досягнення визначеної мети, автором поставлені і досягнуті окремі дослідницькі завдання, зокрема:

- висвітлено стан наукового дослідження та генезу доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації;
- висвітлено проблеми нормативно-правового регулювання процесу доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації;

– проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання діяльності суб'єктів доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації;

– визначено особливості збирання, перевірки й оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження щодо декларування недостовірної інформації;

– з'ясовано обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо декларування недостовірної інформації, та визначено їх межі;

– схарактеризовано гарантії доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації;

розглянуто міжнародні стандарти використання в доказуванні обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації та практику їх судового розгляду;

– розроблено пропозиції та рекомендації з удосконалення законодавства та практики його застосування в контексті предмета дослідження;

– окреслено шляхи реформування інституту повноважень службової особи підрозділу детективів НАБУ.

Отже обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною і своєчасною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що в дисертації, на підґрунті опрацювання наукових праць з питань кримінального, кримінального процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, аналізу законодавства, узагальнення слідчої та судової практики, анкетування практичних працівників, поглиблено наукові знання щодо фундаментальних положень криміналістичної методики, визначено особливості розслідування кримінальних правопорушень у сфері декларування недостовірної інформації, сформульовано науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні

рекомендації. Автор сформулював низку положень, висновків і пропозицій, важливих у концептуальному значенні та нових для юридичної науки.

Достовірність отриманих наукових результатів обумовлена застосуванням як методологічної основи дослідження діалектичного методу наукового пізнання, а також ряду загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Обрані методи дослідження використовувалися в їх діалектичному взаємозв'язку та взаємозалежності, що забезпечило об'єктивність отриманих результатів. Достовірність отриманих результатів забезпечила належна теоретична основа дисертації, а також достатня емпірична база дослідження, що охоплює отримані під час аналізу результати анкетування працівників правоохоронних органів (детективів, слідчих, дізнавачів, прокурорів), а також адвокатів, суддів і слідчих суддів.

У процесі дослідження опрацьовано достатню кількість наукових, законодавчих та емпіричних джерел (список використаних джерел включає 158 найменувань).

Отримані висновки відрізняються обґрунтованістю. Дослідженню проблемних питань притаманний авторський підхід, наведення переконливих аргументів під час обґрунтування власної точки зору. Слід відзначити хороший літературний стиль, легкість сприйняття матеріалу, ілюстрування теоретичних положень узагальненими результатами емпіричних досліджень, що викладені в додатках.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації, у якій реалізовано наукове завдання щодо процесуального порядку доказування декларування недостовірної інформації.

Так, відповідно до вимог наукової новизни автором *вперше*:

- аргументовано, що віднесення законодавцем декларування недостовірної інформації до кримінального проступку вкрай негативно позначилося на процесі доказування через унеможливлення застосування стороною обвинувачення всіх можливостей інституту негласних слідчих (розшукових) дій;

- обґрунтовано, що підозрювані/обвинувачені в кримінальних провадженнях, передбачених ст. 366-2 КК України (зокрема народні депутати України) системно зловживають процесуальними правами, що полягає в затягуванні строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження чи ухиленні від явки для проведення слідчих (розшукових) дій;

здобувачем удосконалено:

– положення про те, що правильне визначення меж доказування має важливе значення для практичної діяльності детектива НАБУ під час розслідування декларування недостовірної інформації. Це дає змогу зосередити увагу на доказуванні лише тих обставин, які справді мають значення для вирішення кримінального провадження та збору доказів, що відповідають вимогам належності;

– твердження про те, що сторона обвинувачення основні зусилля під час розслідування декларування недостовірної інформації повинна спрямовувати на доказування прямого умислу в особи, яку підозрюють у вчиненні цього кримінального правопорушення, тобто предмет доказування в кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 366-2 КК України, вимагає доведення вчинення особою кримінального правопорушення виключно у формі прямого умислу;

в дисертації дістали подальшого розвитку:

– положення, згідно з яким найбільшу складність для детективів НАБУ становить визначення оціночної вартості майна й активів, передусім тих, які перебувають за кордоном, а також процедура оцінювання вартості різної

криптовалюти та операцій, пов'язаних з нею, і подальшим призначенням економічної експертизи;

– твердження про необхідність урегулювання на законодавчому рівні взаємодії між НАБУ та НАЗК під час проведення повної перевірки декларації, направлення відповідного висновку для початку кримінального переслідування, оскільки викладена в ньому інформація потребує додаткової ґрунтовної перевірки зі сторони детективів НАБУ, подеколи – ужиття заходів міжнародної правової допомоги для підтвердження факту наявності майна й активів у суб'єкта декларування, які не внесені до декларації;

– наукові погляди, згідно з якими важливе місце серед гарантій кримінального судочинства посідає право учасників кримінального провадження на оскарження дій та рішень посадових осіб НАБУ, які здійснюють розслідування декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), що дає змогу забезпечити дотримання прав учасників кримінального процесу.

У дисертації ґрунтовно розкривається зміст зазначених вище положень.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та у наукових працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у достатній кількості наукових публікацій. Це 10 наукових праць, серед яких три статті, що опубліковані в юридичних виданнях, включених до переліку фахових в Україні, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, одна у науковому періодичному виданні іншої держави та шість тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Значення праці для науки і практики полягає в тому, що пропозиції здобувача використовуються та мають перспективу подальшого впровадження при вирішенні практичних завдань у практичній діяльності правоохоронних органів, освітньому процесі закладів вищої освіти України, що засвідчується доданими актами впровадження (стор. 271-275).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Заслуговує схвалення структура дисертації, в якій у логічній послідовності від загального до окремого, у межах трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, досліджуються визначені питання.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у виробленні на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних основ доказування службовою особою підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації.

У **вступі** дисертації обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкриваються стан її наукової розробленості та науково-теоретична основа, зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання та методи дослідження; висвітлюється наукова новизна, практичне значення отриманих результатів і форми їх апробації, зазначено структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** дисертації «**Теоретичні засади доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації**» (стор. 26-91) зазначається, що корупція є негативним явищем, що поширює свій згубний вплив майже на всі рівні державного механізму. Наголошується, що для України боротьба з корупцією є надзвичайно актуальною з огляду на закріпленій у преамбулі Конституції європейський та євроатлантичний курс нашої держави. Слушно зазначається, що корупція внаслідок тотального поширення вже стала явищем, яке протягом тривалого часу гальмує соціальний та економічний розвиток нашої країни, та створює реальну загрозу національній безпеці. Саме тому, пріоритетним завданням для нашої країни є протидія цьому негативному суспільному явищу. Зрозуміло, що ефективність вирішення цього завдання залежить не лише від системної та злагодженої роботи антикорупційних органів, а й від зусиль кожного свідомого громадянина й суспільства.

На підставі аналізу думок науковців здобувач доходить висновку, що розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з декларуванням недостовірної інформації, має певні особливості: специфіку, проблеми й недоліки. Здобувач наголошує, що найсуттєвішими обставинами, які підлягають доказуванню під час розслідування декларування недостовірної інформації, є винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета його вчинення, а також власне подія кримінального правопорушення. Водночас не можна віднести до суттєвих обставин, що підлягають доказуванню, місце вчинення кримінального правопорушення, оскільки в цієї категорії кримінальних правопорушень ця обставина не впливає на його склад і призначення покарання.

Автор, не безпідставно зазначає, що універсальних методів протидії корупції немає, і кожна країна обирає власний шлях боротьби із нею ґрунтуючись на міжнародних стандартах в цій галузі. Ефективність упровадження досвіду протидії корупції інших країн залежить від низки факторів, що є значущими саме для нашої держави (с. 91).

Все це дозволяє наблизити методичні рекомендації до реальних потреб практики, зробити їх більш дієвими.

Другий розділ «Структура, предмет і межі доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації» (стор. 92-147) присвячений висвітленню теоретичних основ предмету та межі доказування злочинів пов'язаних із декларуванням недостовірної інформації. Слушно зазначається, що КПК України не вимагає, щоб на момент повідомлення особі про підозру були встановлені всі передбачені ст. 91 КПК України обставини. При цьому наголошується, що основою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, передбаченого ст. 366-2 КК України є самостійне виявлення детективами НАБУ ознак декларування недостовірної інформації, обґрунтований висновок Національного агентства з питань запобігання корупції щодо виявлення ознак

корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення за результатом повної перевірки щорічної декларації за відповідний рік.

Наводиться класифікація та характеристика окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Здобувач акцентує увагу що проведення негласних слідчих (розшукових) дій по кримінальним проступкам є значно обмеженим в силу невеликої тяжкості кримінального правопорушення, тому детективи НАБУ обмежені в процесуальному інструментарії щодо доказування декларування недостовірної інформації (с. 147). А це в свою чергу негативно впливає на процес доказування обставин, що підлягають доказуванню.

Заключний, третій розділ «Міжнародний досвід, практика Європейського суду з прав людини та їх місце в кримінальному провадженні, пов'язаному з декларуванням недостовірної інформації» (стор. 148-190) складається з двох органічно доповнюючих один одного підрозділів присвячених послідовному аналізу міжнародних стандартів доказування декларування недостовірної інформації. Звертається увага, що коло посадових осіб, які зобов'язані декларувати майно й доходи, варіюється в широких межах, це і представники політичних посад, глави й члени уряду, державні службовці різних рангів, судді, прокурори, керівники державних підприємств, силових структур тощо. На сьогодні єдиного сталого механізму декларування статків не існує. Всі ці питання кожна окрема країна вправі вирішувати самостійно.

Як слушно зазначає дисертант, нам слід вчасно та обережно вводити у національне законодавство позитивний європейський досвід у боротьбі з корупцією, який ефективно може бути впроваджено для доказування обставин кримінального правопорушення щодо декларування недостовірної інформації.

Значна увага приділена аналізу пілотних рішень ЄСПЛ. Слушно зазначається, що рішення ЄСПЛ мають подвійну природу, однак вони не є джерелом права, хоча й нерозривно пов'язані з положеннями, які

конкретизують застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 року.

Поряд з вирішенням по суті індивідуального спору, ЄСПЛ у своєму рішенні розвиває також і положення Конвенції, які мають тлумачити однаково всі держави – учасниці Конвенції. Саме обов'язок однакового тлумачення надає можливість національним судам посилатися на рішення ЄСПЛ в індивідуальних спорах, що були постановлені стосовно інших держав.

Рішення ЄСПЛ можна охарактеризувати як прецеденти на основі яких і слід удосконалювати кримінальне процесуальне законодавство та методику розслідування декларування недостовірної інформації.

У *загальних висновках* дисертації викладено основні результати дослідження, сформульовано пропозиції щодо нового вирішення науково-прикладного завдання, що полягає у комплексному аналізі теоретичних і практичних основ доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації.

Проведене дисертантом дослідження є **завершеним**, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведення, за результатами котрого надано сучасні методичні рекомендації щодо доказування службовою особою підрозділу детективів НАБУ декларування недостовірної інформації.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. Порухень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Все це дозволяє позитивно оцінити рецензовану наукову працю, відзначити її новизну, самостійність виконання, належний теоретичний рівень. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Андрія Русаєва, слід звернути увагу на деякі спірні, дискусійні положення і висловити окремі зауваження, як підґрунтя для дискусії під час захисту:

1. У роботі автор проводить аналіз кількості облікованих фактів декларування недостовірної інформації, але незрозуміло за яким критерієм обрані 2015, 2016 а потім одразу 2021 та 2023 роки (с.18), але у подальшому

(с.28) ми знов зустрічаємо посилання на статистичні дані за 2015-2019 роки, видається від впорядкування наведених даних робота лише б виграла.

2. Слушними видаються запропоновані на с. 55 пропозиції дисертанта щодо розв'язання нагальних проблем у розслідуванні декларування недостовірної інформації, але деякі з них, а саме, «введення загального подання декларацій для всіх громадян» викликають певні сумнів щодо доцільності. Наприклад, що такого може отримати звичайний працівник фабрики, заводу, вихователь дитячого садочку і т.д.? Чи потрібне таке перевантаження працівників правоохоронних органів?

3. Додаткового обґрунтування потребує пропозиція щодо спрощення процедури збору інформації та доказів для органів, уповноважених здійснювати досудове розслідування, оскільки будь яке спрощення процесуальної форми, послаблення судового контролю зазвичай призводить до порушень гарантованих Конституцією прав та свобод людини з боку правоохоронних органів.

4. Сумнівною видається пропозиція автора щодо покладання обов'язку доведення своєї правоти й невинуватості саме на декларанта, який законними методами мав би доводити, що не мав умислу на внесення завідомо неправдивих відомостей до е-декларації (с.101), оскільки це суперечить презумпції невинуватості, до речі у подальшому на стор.129 автор сам доходить цього висновку.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

1. Дисертація **Русаєва Андрія Володимировича** на тему **«Доказування службовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України декларування недостовірної інформації»**, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, містить наукові положення, нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення, відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку

підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

2. Русаєв Андрій Володимирович заслуговує присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – «Право» за результатами публічного захисту.

Опонент:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»**

Борис ЛУК'ЯНЧИКОВ

Підпис Лук'янчикова Б. засвідчує:

Вчений секретар

КПІ ім. Ігоря Сікорського

Валерія Холявко